

Особливості процесу навчання грамоти учнів з особливими освітніми потребами

Навчання грамоти – це фундаментальний процес, який відкриває двері до пізнання світу через читання та письмо. Для дітей з особливими освітніми потребами цей шлях може бути складнішим, але при правильно організованому навчанні цілком досяжним. Ця лекція покликана розкрити особливості цього процесу, наголосити на важливості індивідуального підходу та представити ефективні методики навчання грамоти для дітей з ООП.

Навчання грамоти – це оволодіння буквами (зоровими символами звуків), із яких складаються слова звукової мови. Перед тим, як навчитися читати, дитина повинна навчитися чути та виділяти окремі звуки в слові, засвоїти графічне зображення звуків, називати букви, складати з них склади і слова, читати їх. Діти з ООП можуть мати різні мовленнєві порушення, що впливають на їх здатність засвоювати грамоту. Наприклад, діти з дислексією мають труднощі з розпізнаванням та обробкою письмових символів, тоді як діти з дисграфією стикаються з проблемами у написанні слів та речень. Діти з аутизмом можуть мати труднощі з розумінням та використанням мови у соціальних контекстах.

Зрозуміло, що одним із показників готовності дитини до читання та письма є чиста, чітка, правильна мова. До типових недоліків листа у дітей з ООП належать:

- заміни букв, що вказують на незакінченість процесу диференціювання відповідних звуків, близьких за акустичною або артикуляційною ознакою;
- пропуски голосних;
- пропуски приголосних;
- злиття слів на письмі;
- роздільне написання частин одного слова;
- пропуски, нарощення чи перестановки складів;
- орфографічні помилки (порушення правил правопису ненаголошених голосних, невимовних приголосних, приставок, суфіксів тощо).

Парадоксально, але очевидно, що дорослі часто посилюють дефекти читання та письма у дітей, неусвідомлено, але вперто припускаючи такі помилки:

- неправильно називають літери;
- плутають поняття «звук» та «літера»;
- не враховують, що приголосних звуків набагато більше, ніж відповідних букв, а голосних звуків, навпаки, менше;
- пропонують для написання надто складні слова;
- не виправляють буквене читання дітей.

Зазначені помилки для переважної більшості дорослих, не знайомих із фонетикою – наукою, що вивчає звуки рідної мови, а також її відмінностями від графіки (системи передачі мовлення на письмі) – природні. Однак, фахівцям і батькам, які дбають про те, щоб в уявленнях дитини про рідну мову не було плутанини, необхідні такі спеціальні знання:

Для дитини, яка не вміє читати, слово складається тільки зі звуків (а не з літер) з різною кількістю та послідовністю. Сам собою звук немає ніякого значення, але разом звуки створюють зовнішню, сприймається на слух оболонку слів. Те, що ми вимовляємо і чуємо, це звуки, а літери ми бачимо і пишемо. Тому говорити: «Хлопчик не вимовляє букву Р» або «Дочка шиплячі букви погано вимовляє» – неправильно. Слід говорити: "Дитина не вимовляє звук Р" або "Вона неправильно вимовляє шиплячі звуки". Крім того, займаючись з дітьми, важливо зрозуміти, що малюк не вміє читати і сприймає слово тільки на слух, тому слід відволіктися від графічного зображення слова і налаштуватися лише на його звукову оболонку.

Багато дітей правильно вимовляють усі звуки рідної мови без втручання логопеда, і здавалося б немає перешкод до засвоєння ними грамоти. Водночас у процесі навчання читання та письма діти можуть стикатися з певними труднощами. Якщо у дитини виявляються дефекти вимови або складніші мовленнєві порушення як у тих, хто навчається з ТПМ -дизартрія, ринолалія, алалія, загальне недорозвинення мови, то процес навчання грамоті дитини серйозно ускладнюється.

Більшість батьків вважають, що достатньо вивчити з дитиною літери і вона грамотно читатиме і писатиме. Однак, як показує практика, знання букв не виключає серйозних труднощів у дошкільнят під час навчання грамоти. У чому їх причини?

- мікросоціальна та педагогічна занедбаність дитини;
- відсутність бажання чи звички займатися, недостатня посидючість;
- знижена увага чи пам'ять;
- труднощі у поведінці.

Але основні причини такого явища – порушення фонематичного сприйняття, дефекти вимови, а також несформованість навичок звукового аналізу та синтезу.

Для того щоб грамотно писати, дитині необхідно уявляти, що речення складаються зі слів, слова зі складів та звуків, а звуки в слові розташовані у певній послідовності. Навичка читання формується у дитини лише після оволодіння злиттям звуків мови у склади та слова. Читання – є відтворення звукової форми слова за його графічною (літерною) моделлю. К.Д.Ушинський зазначав, що «свідомо читати і писати може лише той, хто зрозумів звуко-

складову будову слова». Тобто, якщо ми хочемо, щоб дитина засвоїла письмове мовлення (читання та письмо) швидко, легко, а також уникла багатьох помилок, слід навчити її звуковому аналізу та синтезу. У свою чергу, звуковий аналіз і синтез повинні базуватися на стійкому фонематичному сприйнятті кожного звуку рідної мови.

Фонематичним, сприйняттям або фонематичним слухом, що за даними багатьох сучасних дослідників одне й те саме, прийнято називати здатність сприймати і розрізняти звуки мови (фонемі).

Фонематичне сприйняття – це слух окремих звуків у слові і вміння проводити аналіз звукової форми слів при внутрішньому їх промовлянні. А під звуковим аналізом розуміється

- 1) визначення порядку складів та звуків у слові,
- 2) встановлення розрізняючої ролі звуку,
- 3) виділення основних якісних характеристик звуку .Візьму він сміливість узагальнено сформулювати різницю між цими двома процесами (при нормі мовленнєвого розвитку дитини).

Отже, фонематичне сприйняття вимагає спеціального навчання, а звуковий аналіз вимагає. Далі, фонематичне сприйняття – перший ступінь у поступальному русі до оволодіння грамотою, звуковий аналіз – другий. Ще один фактор: фонематичне сприйняття формується в період від року до чотирьох років, звуковий аналіз – у пізнішому віці. І нарешті, фонематичне сприйняття – здатність розрізнити особливості та порядок звуків, щоб відтворити їх усно, звуковий аналіз – здатність розрізнити те саме, щоб відтворити звуки у письмовій формі.

Для навчання грамоти дітей з ООП використовуються різні методи та прийоми:

1. Фонетичний метод. Використання звукових аналізів та синтезів для навчання читання та письма.
2. Глобальний метод. Навчання читання цілими словами, що може бути ефективним для дітей з дислексією.
3. Мультимодальний підхід. Використання різних сенсорних каналів (зорового, слухового, тактильного) для засвоєння грамоти.
4. Ігрові методи. Використання ігор та інтерактивних завдань для підвищення мотивації та залучення дітей до навчального процесу.
5. Індивідуальні заняття. Проведення індивідуальних занять з урахуванням специфічних потреб кожної дитини.

Для більш ефективного навчання грамоти можна використовувати сучасні технології, адже вони можуть значно полегшити процес навчання.

Спеціалізовані програми для навчання грамоти дозволяють індивідуалізувати навчання, контролювати прогрес дитини. Використання інтерактивних дошок робить навчання цікавим і динамічним. А для дітей з важкими порушеннями мовлення можуть використовуватися альтернативні засоби спілкування (картки, символи, комп'ютерні програми).

Також важливим аспектом для навчання грамоті дітей з ООП є адаптація навчальних матеріалів, що може включати спрощення текстів (використання простих та зрозумілих текстів для читання); використання візуальних підказок (використання картинок, схем та інших візуальних матеріалів для пояснення граматичних правил); розробка спеціальних завдань (створення завдань, що відповідають рівню розвитку дитини та її індивідуальним потребам).

Для оцінки ефективності методик навчання грамоти використовуються різні інструменти та підходи:

- Тестування: проведення тестів для визначення рівня засвоєння грамоти.
- Спостереження: аналіз навчальної активності дитини у природних умовах.
- Анкетування батьків та вчителів: збір інформації про прогрес дитини від осіб, що постійно з нею взаємодіють.

Навчання грамоти учнів з особливими освітніми потребами є складним, але надзвичайно важливим завданням. Використання різноманітних методів та прийомів, а також сучасних технологій, дозволяє досягти значних успіхів у цій сфері. Важливо пам'ятати про індивідуальний підхід до кожної дитини та регулярний моніторинг її прогресу. Активна участь сім'ї та співпраця з іншими фахівцями також є ключовими факторами успішної корекційної роботи.